

Frilandsmuseet

MOODY'S STORE REISE

Nationalmuseet
National Museum of Denmark

Instruktør og skuespillere under prøve.

Moody

Teaterstykket Moody handler om en pige som vokser op i Dansk Vestindien i midten af 1800-tallet og hendes dukke. Pigenes bedstefar er dansk og fortæller hende historier om det eksotiske og kolde Danmark. Men pigen ligner ikke sin bedstefar, hun har sort, krøllet hår og en anden hudfarve. Hendes bedstemor var nemlig en kulørt kvinde, som man kaldte det i 1800-tallet, og pigen er derfor mulat. Så hvor hører hun til: blandt de sorte slaver, de hvide danskere eller i Afrika?

I denne tekst kan du læse lidt om verden som den så ud, i den tid forestillingen Moody foregår i den første halvdel af 1800-tallet. God fornøjelse.

En dansk koloni i Caribien

Dansk Vestindien var en dansk koloni i Caribien. Danmark rådede over øerne Sankt Jan, Sankt Thomas og Sankt Croix fra 1672-1917. En koloni er et landområde, som et land har besat uden for sit oprindelige område. Tit var det meget langt væk. Det er smart at eje en koloni, som har et andet klima end hjemlandets, for så kan man producere varer i kolonien. Hvorfor handle med andre lande, når man bare kan tage et område, og lave varerne selv?

Opdagelser og kolonier

I 1400-tallet udforskede portugisere og spaniere Afrikas vestkyst, og her fandt de øer, som ikke var del af et land. Dem koloniserede de. Spanierne fandt De Kanariske Øer og portugiserne Madeira og São Tomé. De øer er stadig kolonier i dag. Turen langs Afrikas vestkyst var en forsøg på at nå til Asien med peber, silke og andre rigdomme via søvejen. Før 1400-tallet havde man kontakt til Asien, men kun gennem Silkevejen. Silkevejen var

Verdenskort, 1808.

en handelsrute som på 8.000 km strakte sig fra Kina til Tyrkiet. På den måde kunne man handle med asiatiske og europæiske varer på tværs af kontinenterne. Men meget kunne gå galt på de 8.000 km. Man kunne ikke have særlig mange varer med, for man skulle enten selv slæbe dem, eller have varerne på et trækdyr eller en vogn. Og at rejse med vogn gik meget langsomt. Man kunne også blive syg på vejen, sulte, blive overfaldet af vilde dyr eller bidt af giftige slanger. Man kunne også fare vild eller, Gud forbyde det, blive røvet af landevejsrøvere. Nej, så var det nemmere med skib. Der kunne lastes meget på sådan et handelsskib, og man slap for at gå. Et skib kunne også bevæge sig hurtigere end en okse med vogn. Man kunne selvfølgelig også blive røvet på søvejen af sørøvere, men bare man havde våben med, og et godt mandskab, så skulle man nok kunne klare sig. Hvis bare man kunne sejle til Asien...

Det kan man selvfølgelig også, det ved vi i dag. I dag kan man sejle fra Danmark ned gennem Middelhavet, igennem Suezkanalen nede ved Ægypten, og syd om Indien. Men Suezkanalen blev først indviet i 1869, og det var altså lang tid at vente i 1492. I stedet ville man sejle rundt om Afrika - det måtte da stoppe et sted. Det kunne portugiseren Vasco da Gama berette om i Europa, efter at han i 1498 rundede sydspidsen af Afrika, Kap det Gode Håb. I Spanien satse de man på en anden rute, nemlig turen over Atlanterhavet. På et eller andet tidspunkt, måtte man ramme Asien. Så spanierne sendte en ekspedition mod vest for at finde Østen. I 1492 gik Christoffer Columbus i land på den lille ø Guanahaní, som han døbte San Salvador. Dermed startede koloniseringen af Centralamerika.

Portugal og Spanien tjente masser af penge på at eje kolonier, og flere lande gik med i jagten på nyt land. Afrika blev delt ud mel-

lem Storbritannien, Frankrig, Holland, Portugal, Spanien, Belgien, Tyskland og Italien. Spanien og Portugal satte sig hårdt på Central- og Sydamerika, hvor man stadig i dag taler spansk og portugisisk. Det var svært for dem at opretholde ro og orden på grund af hollandske, franske og engelske sørøvere og smuglere. De var ude efter guld, sølv og andre varer, som skulle fra Sydamerika til Europa. I løbet af 1600-tallet blev flere caribiske øer koloniseret, her var der gode muligheder for at dyrke sukkerrør til sukkerproduktion. Sukker var næsten lige så kostbart som sølv, så plantageejerne kunne tjene mange penge.

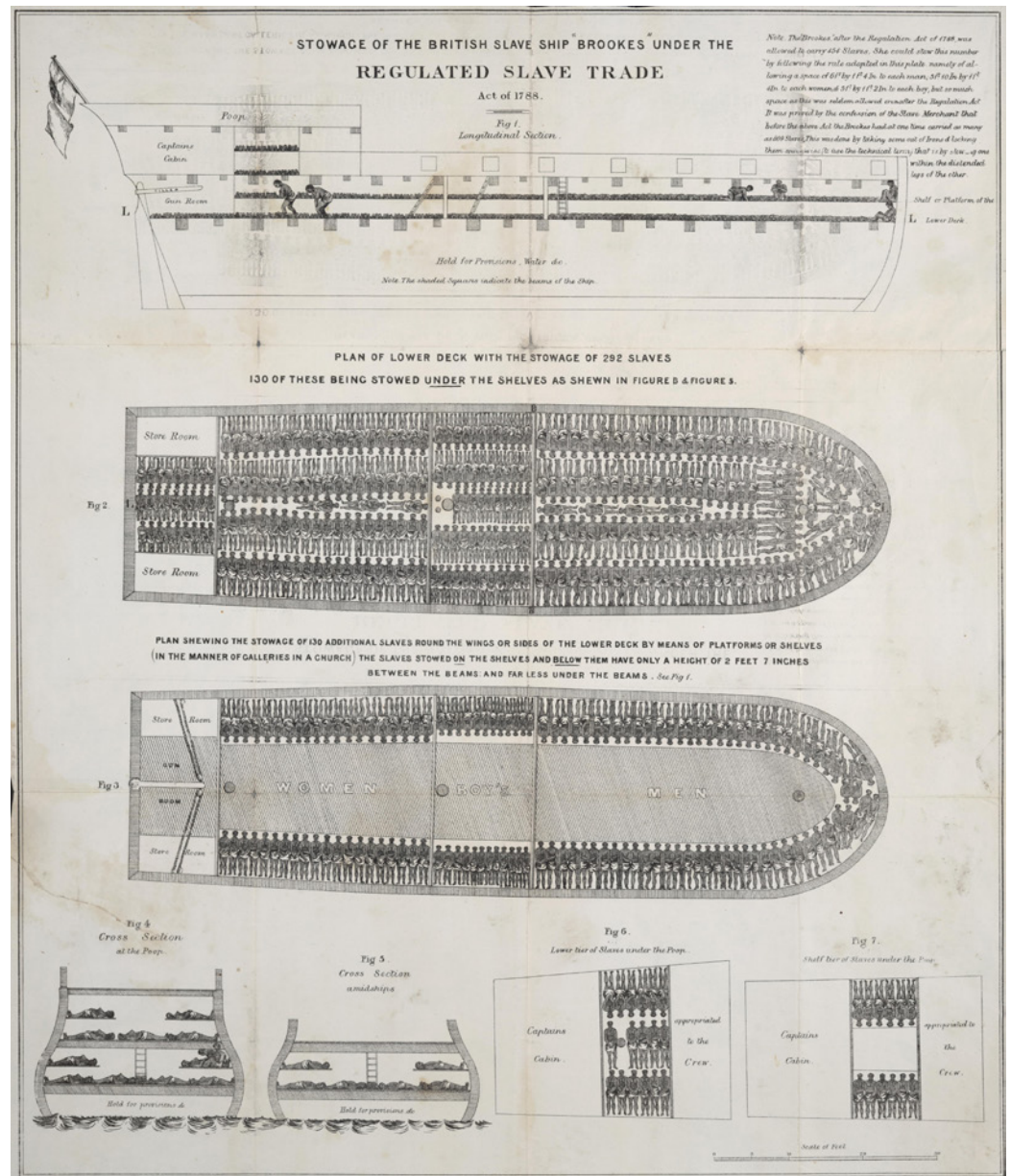
Det var hårdt arbejde at dyrke sukker og tobak og at arbejde i sølvminerne. Der måtte arbejdskraft til. Der var for få indfødte, så dem kunne man ikke ansætte. Antallet af indfødte var faldet siden europæerne var kommet til Amerika. Europæerne havde medbragt sygdomme som for dem blot var febersygdomme, men som for var dødelige. Derudover havde spanierne været brutale. Indianerne blev slået ned, hvis de stod i vejen for spaniernes erobring af land. Men hvor skulle man så finde arbejdskraft?

Trekantshandelen

Kristne og muslimer havde siden 1450'erne hentet slaver fra Afrikas vestkyst til Portugal og Spanien. Slaverne var en vigtig arbejdskraft. Men hvorfor var det lige afrikanerne der blev slaver?

I al den tid man har kunnet skrive i Europa, har man skrevet om det ukendte. Der har cirkuleret historier om hæslige væsener, som man kunne møde i udmarken, og i områder som europæerne ikke kendte så godt. Heriblandt Afrika. Allerede i 1400-tallet var der en idé om, at afrikanerne var anderledes og vilde. Hvis man brugte afrikanerne som slaver, ville det også være nemt at kende forskel på en slave og en fri mand. De så markant

Oversigt over, hvordan slaver kunne staves sammen på et slave-skib. Mænd, kvinder og børn over en vis alder blev lænket i hver sin afdeling. Her skulle de være på rejsen over Atlanterhavet.

anderledes ud end europæerne; anden hudfarve, anden hårtype og andre ansigtstræk.

Slaveri var udbredt i Afrika. I stedet for bødestraf gjorde man kriminelle til slaver. Fremmede kunne også blive slaver. Det vil sige mennesker fra en anden stamme, eller med en anden religion eller sprog. Slavehandelen i Afrika voksede stærkt i løbet af 1700-tallet, da europæerne begyndte at købe. Europæerne betalte med jern og våben, som var mangelvarer i Afrika. Det gjorde nogle slavehandlere meget velhavende.

Når slaverne var blevet købt, blev de anbragt på særlige slaveskibe. Det var starten

på en lang og forfærdelig rejse over Atlanterhavet til Caribien og de Vestindiske øer, hvor de blev solgt til plantageejerne. Men de slaver man havde købt i Afrika og bragt over Atlanterhavet døde for hurtigt af det hårde arbejde, man satte dem til. Arbejdet i sukkerplantagerne var hårdt og opslidende. Slaverne døde af udmattelse i en ung alder. Gravide kvinder arbejdede også, og blev sat hurtigt i gang med arbejdet kort efter fødslen. Derfor var der brug for endnu flere slaver.

Med slaveriet af afrikanerne opstod flere fordomme. Slaverne var hedninge, ustyrlige, uciviliserede, med tyk hud, så de ikke følte

Folk fra andre dele af verden blev af europæerne betragtet som fremmede og primitive.

smerte. Derfor kunne de tåle hårdt arbejde, og kunne kun straffes med særlig brutale straffe, ellers mærkede de det ikke. Europæerne var kristne, dannede, civiliserede og kunne ikke tåle det hårde arbejde. Retfærdiggørelsen af slaveriet blev set i modsætningerne til disse fordomme. Kristendommen spillede en rolle i retfærdiggørelsen af slaveriet. Nogle så slaveriet som Guds straf af afrikanerne. Og Gud var jo retfærdig.

Der var også nogle som syntes at slaveriet var forkert. Kristendommen lærte én, at alle mennesker havde et fælles ophav, nemlig Adam og Eva. Nogle brugte dette argument mod slaveriet, mens andre syntes slaveriet var okay, men at slaverne skulle behandles som mennesker og ikke som dyr. Derfor måtte man ikke piske dem.

Europæerne tog altså til Afrika og hentede slaver, som de betalte for med jern og våben. Europæerne tog så slaverne med til Caribien, hvor de blev brugt som arbejdskraft på plantager, hvor de producerede sukker, tobak, kaffe, rom, farveplanten indigo og bomuld. Dernæst rejste europæerne hjem til Europa med de kostbare varer. Denne handel kaldes Trekants-handlen, fordi rejsen fra Europa til Afrika til Caribien og tilbage til Europa former en trekant.

Danmark som kolonier

Danmark ville også have del i de rigdomme, som kom, når man ejede en koloni. Da Danmark i 1672 koloniserede St. Thomas, lignede det ikke det Danmark, vi kender i dag. Siden år 1536 havde Danmark og Norge været en del af et rigsfællesskab under

Danmark-Norges rige, 1645.

den danske krone kaldet Danmark-Norge. Landet strakte sig fra Nordnorge til Slesvig i det nordlige Tyskland. Derudover havde riget nogle kolonier: Grønland i Nordatlanten, Trankebar i Indien og Guldkysten i Vestafrika. Hertil kom Island og Færøerne i Nordatlanten. De blev ikke kaldt kolonier, men bilande. Danmark var altså betydeligt større end i dag. Med kolonier i Nordatlanten sad man på en stor del af salget af hval, sæl og narhvalstand. Da Kongeriget Danmark-Norge koloniserede Dansk Vestindien, regerede Kong Christian den 5. Kongen var enevældig, det vil sige at han bestemte alt i riget, med hjælp fra et rigsråd. Han kunne bestemme, hvem der skulle leve eller dø, om landet skulle gå i krig,

og hvem man skulle handle med. Kongen havde også magt til at bestemme, om der skulle erobres nyt land - og det skulle der. I 1672 kom danskerne til den ubeboede caribiske ø St. Thomas og plantede straks det danske flag Dannebrog i den fremmede jord.

Dansk Vestindien

Kolonien Dansk Vestindien bestod af de tre øer St. Thomas, St. Jan og St. Croix. St. Thomas blev koloniseret i 1672 af 104 danskere. 77 døde i løbet af det første halve år, så nu var der kun 29 danskere tilbage på øen. De gik i gang med at fjerne den naturlige bevoksning, så de kunne dyrke planter til mad. Dernæst byggede de et fort. Det var vigtigt

St. Croix.

Arbejdet i sukkerørs-
marken var hårdt og
varmt.

for at kunne forsvare sig mod sørøvere og andre, som ville have øen. Fortet kaldte de Christiansfort efter kongen af Danmark-Norge. De begyndte også at dyrke bomuld til stof, indigo til at farve blåt med og tobak. Det var hårdt arbejde, og kun to år efter at danskerne havde koloniseret øen, købte de afrikanske slaver, som blev sendt til St. Thomas. Efter 25 år var der blevet sendt ca.

2.900 afrikanske slaver til øen. Danskerne var i mindretal, men bestemte stadig.

I 1718 kom øen St. Jan også med i kolonien og produktionen af sukker øgedes. Da St. Croix blev koloniseret i 1735 havde danskerne nu en endnu større ø til at dyrke de eksotiske varer på. Her blev bomuld- og sukkerproduktion stor.

Den rige bonde.

Eksotiske varer i Danmark-Norge

Hjemme i Danmark-Norge blev kolonivarerne eftertragtede. Kaffe fra Dansk Vestindien blev en hverdagsvare omkring år 1800, hvor det blev en del af kosten, selv for den danske bonde. Kaffe var dog stadig en dyr vare, den havde jo klaret rejsen hele vejen fra Caribien. Derfor blandede bønderne kaffen

med korn, der blev malet sammen med kaffen, så man kun brugte så lidt som muligt af de dyre kaffebønner.

Te fik man fra Trankebar i Indien. Det drak man i te-saloner inde i de større byer. Her gik borgerskabets kvinder ind og fik sig en slurk te og en sladder. Borgerskabet brød

Johannes Søbøtker.

sig ikke om, at bønderne på landet havde fået del i at drikke kaffe, så de holdt sig til teen.

Den fine bomuld fik man både fra Trankebar og Dansk Vestindien. Bomuld blev spundet til tråd, så farvet og vævet til stof og til sidst købt og syet til tøj. Bomuld var blødere end hørstof og lettere end det tykke uldstof, man brugte hjemme i Danmark. Derfor blev det hurtigt populært. Bomuldstøj var for de fine og velhavende folk, ikke for bonden, hvis tøj skulle kunne holde til hårdt arbejde.

Tøjet blev farvet ved hjælp af planter i naturen. Hvis man farvede med løgskaller kunne man få en gullig, grøn eller orange farve. Farvede man med kraprod kunne man få en rød eller orange farve, men ingen plante i den danske natur kunne give så tydelig en blå farve som indigo. Indigo er en plante som vokser naturligt i Indien, deraf har den

fået navnet. Den dyre indigo, som kunne dyrkes i Dansk Vestinden, blev meget moderne som farvemiddel i Danmark. Man kunne vise hvor rig man var, ved at have indigo-farvet tøj.

Sukker var en vigtig vare i Danmark. Brugte man sukker i sin mad, var man rig. Sukker blev lavet af sukkerør, som kunne dyrkes på de Vestindiske øer. Det gjorde sukker billigere at købe i Danmark. Nu havde selv de rigeste bønder råd til at putte sukker i maden.

Som rest i sukkerproduktionen kunne man fremstille rom, en sød alkoholisk drik, som også blev populær i Europa. I Danmark var det kun de rigeste, der havde råd til sukkerdrikken. Rommen kunne serveres til fine middagsselskaber i glas eller som en ingrediens i maden.

Tobak var også en vigtig vare. De fleste mennesker røg kridtpibe eller tyggede snus eller skrå. Fra Dansk Vestindien fik man cigarer og pibetobak, men tobakken var ikke billig. De fleste bønder i Danmark dyrkede deres egen tobak, som ikke blev lige så god, så de nøjedes med en skrå.

Med Dansk Vestindien som koloni ændredes livet hjemme i Danmark. Pludselig var det muligt at skaffe varer til billigere priser og forhøje levestandarden. Det var dog de færreste, som tænkte over, hvordan varerne var havnet hjemme hos dem. De danske bønder og det fine borgerskab tænkte ikke på slavernes slid, de så blot de eksotiske og værdifulde varer, som de begærligt købte.

Moodys bedstefar - Johannes Søbøtker

Johannes Søbøtker var en af de mange, som prøvede lykken ved at rejse til Dansk Vestindien. Han blev født i 1777. Hans forældre var Adam Levin Søbøtker og Susanne van Beverhoudt. Faderens familie var en

Øregård set fra parken.

dansk veletableret købmandsfamilie, som havde haft betydelige og vigtige titler. Johannes' farfar havde været rig plantageejer på St. Croix, og hans far indtog også vigtige stillinger i Dansk Vestindien som adjutant hos guvernøren, medlem af borgerrådet, vicedstadshauptmand og generalguvernør. Generalguvernøren var ham, der bestemte i kongens sted på Dansk Vestindien. Det vil sige han bestemte, hvem der fik de fine stillinger, og hvem man ville handle med.

Johannes' mor var også fra en velhavende familie, en hollandsk plantageejerslægt som var særdeles anset på St. Croix. Begge forældre brugte altså det meste af tiden på St. Croix, men Johannes var født hjemme i Danmark. Her skulle han først have en uddannelse der, før han skulle følge i sin farfars og fars fodspor og være plantageejer i Dansk Vestindien. Johannes savnede ikke sine forældre synderligt, han havde nemlig en farfar og farmor, som elskede ham og forkælede ham helt vildt. Johannes voksede op i København i Bredgade i den fine Frederiksstad, med sommerophold i Skodsborg, og han levede et overdådigt liv som en del af det rige borgerskab.

Johannes kom i lære som forretningsmand og blev gift med Johanne Magrethe Larsen, som han fik børn med. Der blev brugt mange penge på, at familien kunne opretholde en vis prestige blandt borgerskabet i København. Som en del af det finere borgerskab var det vigtigt at være med på moden og blive set de rigtige steder. Blandt borgerskabet var det blevet populært at have en sommerresidens, det vil sige et sommerhus. Tidligere var det kun fyrster og adelige, som havde råd til den slags, men nu da handelsmændene var kommet til penge, ville de også være med. I Danmark fik Johannes bygget et lyststed, så familien kunne deltage i sommersæsonens selskabsliv i de sunde, landlige omgivelser i Gentofte nord for København. Det smukke landsted lå med udsigt til Øresund og fik derfor navnet Øregaard. Men det var dyrt at holde et så stort sommerhus med en kæmpe park til. I 1820 løb familien tør for penge og måtte sælge stedet. For at tjene flere penge rejste Johannes til Dansk Vestindien og efterlod sin familie i Danmark. Da sønnerne blev store nok, rejste de også til Caribien, for at blive udlært som forretningsmænd ligesom deres far.

I Dansk Vestindien gik det bedre for Johannes. Han tjente penge og fandt sig en kvinde, Elisabeth Ravene, til at bestyre sit hjem. Hun var efterkommer af nogle af de afrikanere, der var bragt til St. Croix som slaver, men hun var ikke selv slave. Hun var det man kaldte frikulørt. Sammen med Elisabeth fik Johannes to døtre.

Selvom Johannes ejede slaver, arbejdede han sammen med sin ven Peter von Scholten, for at fri slaverne på Dansk Vestindien. Det var nok ikke fordi de syntes, at det var synd for slaverne. Snarere fordi at det kunne betale sig rent økonomisk og politisk. Dampmøller afløste efterhånden slaverne

som arbejdskraft. I 1848 erklærede Danmark sine slaver frie.

Hverken Peter von Scholten eller Johannes Søbøtke var særlig populære blandt deres tidligere ejendom, de nyligt friede slaver. Derfor rejste de begge hjem til Danmark i 1848. Efter få år hjemme i København døde Johannes som 77-årig af brystbetændelse. På grund af en ødsel livsstil var han ikke synderlig rig, og heller ikke familien havde han noget særligt forhold til. Man kan sige, at arbejdet i Dansk Vestindien for Johannes Søbøtkes vedkommende var en dårlig forretning.

Ord til at slå op, evt. på ordnet.dk

Koloni, Danmark-Norge, slave, civiliseret, borgerskab, grossist, hedning, plantefarve, indigo, kochenille, plantage, fordom, rigsfællesskab

Prøv også at slå nogle af de or op, som I ikke kender i teksten!

Forfatter: Emilie R.S. Larsen ©
Redaktion: Inge-Mette Petersen
Udgivet af Frilandsmuseet i Sorgenfri i forbindelse med forestillingen Moody, 2017

Foto:

- s. 2 Plakat fra forestillingen. Foto: Dennis Westerberg.
- s. 3 Verdenskort. Copyright: Library of Congress
- s. 5 Engelsk slaveskib. Library of Congress.
- s. 6 Anskuelsestavle. DPU Emdrup.
- s. 7 Danmark-Norges rige. Blaeu 1645
- s. 8 St. Croix. Nationalmuseet
- s. 8 Sukkerrørsmark. Nationalmuseet
- s. 9 Den rige bonde. Foto: Dennis Westerberg. Frilandsmuseet.
- s. 10 Johannes Søbøtke. Malet af Jens Juel. Privateje.
- s. 11 Øregård set fra parken. Litografi. Øregård Museum.

Opsætning: Anna Falcon, annafalcon.dk